

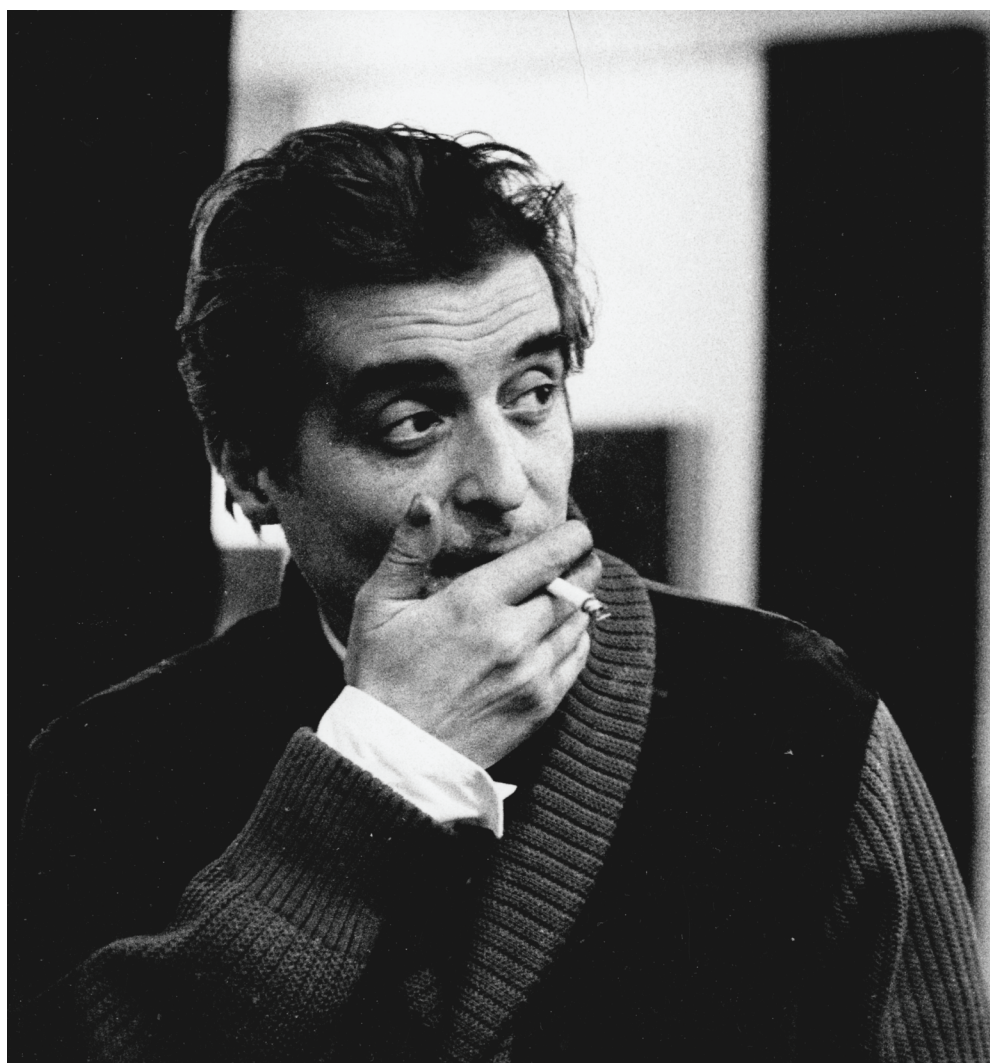

Museu d'Art
Jaume Morera

Dossier de premsa

Manuel Viola **El viatge d'Oniro. 1933-1985**

Del 27 de setembre de 2016 al 22 de gener de 2017

Retrat de Manuel Viola

Presentació

L'exposició, comissariada per Javier Lacruz i organitzada pel Museu d'Art Jaume Morera de Lleida i per la Diputació Provincial de Saragossa, commemora el centenari del naixement de l'artista Josep Viola Gamón, més conegut artísticament com a Manuel Viola. Pintor i poeta, als quinze anys va formar part de l'equip redactor de la revista *Art*, editada a Lleida, en la qual col·laborà amb poemes i diversos textos teòrics

Manuel Viola

sobre art. Més tard, el 1934, es traslladà a Barcelona, on va prosseguir els seus estudis; entrà en contacte amb ADLAN i signà, juntament amb M. A. Cassanyes, el manifest de l'exposició "Logicofobista". Exiliat a França, el 1940 s'instal·là a París, on participà en els cercles artístics moderns i col·laborà en les publicacions clandestines del grup surrealista de La Main à Plume. El 1944 féu les seves primeres pintures i començà a participar, sota el pseudònim de Manuel, en diferents exposicions col·lectives, entre les quals destaca la dels "Espagnols de l'École de Paris". Membre del grup El Paso —un dels col·lectius artístics més importants de la segona meitat del segle XX— juntament amb Antonio Saura, Pablo Serrano, Rafael Canogar, Luis Feito, Juana Francés, Manolo Millares, Manuel Rivera i Antonio Suárez, va ser un dels artífexs de la renovació de la pintura espanyola de postguerra. Viola connectà la gestualitat de l'abstracció lírica francesa amb la tradició de la pintura espanyola —en la línia d'El

Greco o de Zurbarán, però, sobretot, de Goya—, i arribà a ser un dels pintors més destacats de l'anomenat informalisme espanyol. Si, com s'ha dit, el blanc i el negre van ser els colors del grup El Paso, un dels seus accents més intensos el posà Viola a partir del seu mític quadre *La saeta* (1958).

L'exposició repassa totes i cadascuna de les etapes creatives de la trajectòria de Viola: des de la seva formació i les primeres activitats a la Lleida republicana amb els seus companys de l'avantguarda lleidatana —Crous, Lamolla i Cristòfol—, la seva vinculació amb ADLAN i l'exposició "Logicofobista" a Barcelona, el seu exili a França i la seva col·laboració amb els cercles d'intel·lectuals francesos i espanyols exiliats, el seu retorn a Espanya l'any 1948, la seva primera etapa com a pintor dins les tendències de l'*abstraction lyrique* francesa, la participació en el grup El Paso i la seva consagració com a pintor abstracte, o la seva producció fruit de les seves estades a l'Amèrica del Sud, fins a l'etapa final de la seva vida, que es clou al 1987.

Entre el surrealisme i el grup El Paso

EL SURREALISME ENTRE LLEIDA I BARCELONA 1933-1936

A Lleida, el març de 1933, tres joves inquiets —Enric Crous, Josep Viola i Antoni Bonet— van fundar la revista Art, una trepidant aventura de tres “minyons folls”, en expressió de Crous, que necessitaven exterioritzar el seu pensament radical i rupturista a través d’un mitjà

escrit amb un acurat disseny. A aquests tres joves els interessava l’art, però sens dubte més l’antiart, ja que així van voler titular la revista, més interessats a negar l’art i a percutir sobre allò establert. El jove poeta Viola va fer amistat a Lleida amb el pintor Antoni Lamolla i l’escultor Leandre Cristòfol. Ja a Barcelona, on va anar a estudiar filosofia i lletres, Josep Viola va entrar en contacte amb el grup ADLAN (Amics de l’Art Nou) —amb Prats, Sert, Miró, Ferrant, Cassanyes, Foix, Gasch i d’altres—, un col·lectiu que aviat es va convertir en la primera plataforma de l’avantguarda catalana. Sota el guiatge de Cassanyes, Viola va escriure en el catàleg de l’exposició “Logicofobista” (fòbia a la lògica), celebrada a la Galeria Catalònia el maig de 1936, en el preludi de la Guerra Civil, fet que truncaria totes les seves expectatives. Viola, allistat a les files del POUM, va marxar a defensar la República espanyola.

Josep Viola: *Oniro*, 1936

LA MAIN À PLUME PARÍS 1940-1945

Durant l’ocupació alemanya de París a la Segona Guerra Mundial, molts surrealistes destacats, amb André Breton al capdavant,

van marxar a l’exili. Alhora, un pugnaç grup de joves intel·lectuals decidí mantenir viu l’esperit surrealista —fer “estat de presència”—, creant un grup de resistència i una revista —com a òrgan d’expressió de les seves idees— amb el nom de La Main à Plume, títol pres d’un poema d’Arthur Rimbaud, entre els quals hi havia Josep Viola, més conegut com a Manuel (el seu nom al maquis, a la résistance francesa), la participació del qual fou decisiva.

Manuel va ser l’únic membre del grup que va tenir una identitat falsa i, per tant, una absoluta activitat clandestina. “Tenia al grup l’aureola del combatent espanyol i la seva aportació com a poeta resultà indubtablement molt brillant”, en destacà Laurence Iché,

aleshores esposa de Robert Rius, poeta i membre del grup, afusellat durant la retirada dels alemanys. La revista *La Main à Plume* canvià de nom per eludir la censura. Manuel va tenir una aportació decisiva en la primera capçalera; en la segona, *Géographie Nocturne*, amb dos poemes i dos textos, i en la tercera, *Transfusion du Verbe*, de la qual ideà el títol.

L'HOSPITAL SAINTE-ANNE

PARÍS, 1945

Finalitzada la guerra, Viola (que per la seva condició clandestina signava com a “J.-V. Manuel”, “Manuel Adsuara” o simplement “Manuel”), vinculat a diverses propostes artístiques parisenques —a cavall entre els seus col·legues surrealistes de *La Main à Plume* i els seus amics pintors de l'escola espanyola de París—, i dins d'un esperit col·lectiu, solidari i transgressor al mateix temps, va participar en

Mural de l'Hospital de Sainte-Anne, París, 1945

l'elaboració d'un mural col·lectiu realitzat a la sala de guàrdia (o d'urgències) de l'hospital psiquiàtric Sainte-Anne de París, la presentació del qual va tenir lloc el 16 de desembre de 1945. Lamentablement, el mural va ser destruït. L'aportació de Viola va consistir en un cap de dona

L'aportació de Viola va consistir en un cap de dona amb un fort embenat al damunt, a causa d'una trepanació quirúrgica (lobotomia), probablement d'una de les pacients que va poder veure al mateix hospital en alguna de les seves visites freqüents. La *femme bandée* és una pintura dramàtica —de mirada trista i buida, perduda—, reflex d'una època fosca de la psiquiatria, en què es denuncia el resultat d'una intervenció tan agressiva com invalidant. El braç alçat de la pacient, fruit potser de l'automatisme involuntari més pur, evoca un lleu indicatiu d'esperança, un últim reclam de llibertat.

EI RETORN A ESPANYA, 1948

“Quan torna al seu país, torna a recuperar els seus somnis on els havia deixat, en el moment en què va canviar l'estoig escolar per un fusell”, va escriure el seu gran amic Jean-François Chabrun. Encara que el seu retorn li va suposar un gran xoc emocional, li agradava recordar-

lo amb molt d'humor: “Vaig arribar a Espanya com un turista suec. Interessant-me pels toros, el flamenc i els gitanos. Així va ser la meua tornada, totalment desarrelat. Desconeixia Espanya i vaig haver d'iniciar el meu aprenentatge del país als trenta anys”. Per a ell va ser una cosa terrible, ja que tots els seus antics amics li van girar l'esquena, no volien problemes. Era un “fill del 36”.

L'ABSTRACTION LYRIQUE PARÍS, 1955–1958

Viola, sense una definició clara del seu estil (a cavall entre el surrealisme abstracte i la figuració expressionista), després de múltiples viatges a París, es va assentar en la pintura sota la influència de l'abstracció

Manuel Viola: *Paisaje*, 1950

lírica francesa. Sota el cel de París, va exposar a la galeria Claude Bernard, amb el guiatge de la compositora Germaine Tailleferre, el 1957. “Manuel Viola ha trasplantat els ritmes i les improvisacions del més pur estil flamenc a la pintura”, es va dir de la seva obra. Però el prestigiós crític d'art Michel Ragon, cansat del to repetitiu d'una certa fórmula abstracta, li va obrir els ulls cap a un nou horitzó. I Viola va fer un gir transcendental en la seva pintura. Va acudir amb una assiduïtat febril al Museo del Prado, a estudiar i inspirar-se en els grans mestres del passat —Velázquez, Zurbarán, El Greco, Caravaggio i d'altres—, però sobretot va fixar la mirada en l'obra del seu paísà,

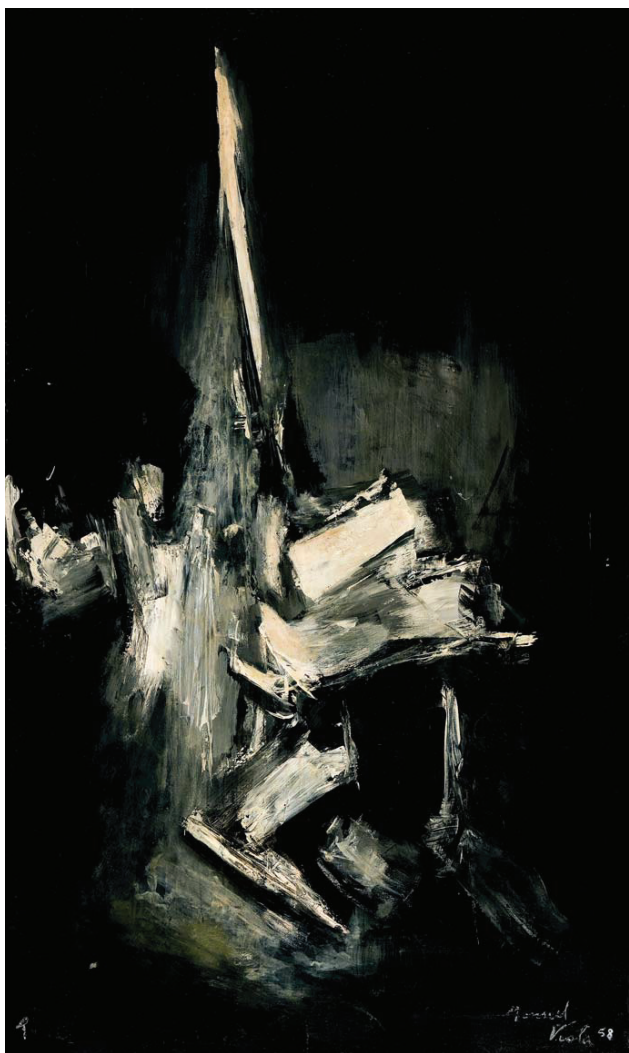
Francisco Goya y Lucientes. Concretament, a la sala de les pintures negres del Prado. Viola va deixar enrere la influència francesa i va creuar la paleta dels pintors espanyols amb les paraules de Miguel de Unamuno: “Tenebres és la llum on hi ha llum sola”. D'aquí en va sorgir *La saeta* (1958).

Espai 2

De l'abstracció lírica a la seva consagració

DE GOYA A VIOLA LA SAETA, 1958

La saeta (1958) va marcar un abans i un després en la trajectòria pictòrica de Viola. Per aquest quadre, Antonio Saura i Manuel Millares

Manuel Viola: *La saeta*, 1958

el van convidar a entrar en el grup El Paso, on va trobar l'esplendor i el reconeixement a la seva pintura. El negre i el blanc eren els colors dels membres d'El Paso, el seu senyal d'identitat, i també els de Viola. A la sala de les pintures negres del Museo del Prado, en Goya, va trobar-hi el camí de la seva pintura. El seu compare, el cantaor Rafael Romero, El Gallina, en veure'l li va dir: "Manuel, ¿qué es esto? Un encapuchao, un cirio, una mecha...A mí me recuerda el cante de la saeta en la Semana Santa". I es va quedar amb *La saeta*. A aquest quadre el van seguir molts d'altres en forma de saeta, com *Homenaje a Unamuno* (1959), *Semana Santa* (1960) o *Contrapaloma* (1961), alguns dels quals, exposats a la mostra de l'Ateneo de Madrid, la de la consagració de Viola. Amb una paleta autolimitada al negre i al blanc, i als terres, i amb un gest impulsiu, generador d'una energia ascendent i expansiva, Viola, situat entre la tradició i la novetat, va saber regenerar la pintura espanyola condensant la litúrgia dramàtica del flamenc i dels toros, el traç de Goya i el "negre de destrat" de Kline, la mística i Unamuno, i l'encreuament entre l'abstracció lírica i l'expressionisme abstracte.

GRUP EL PASO: EN BLANC I NEGRE

La connexió de l'informalisme espanyol amb Francisco Goya va tenir en dos dels aragonesos del grup El Paso —Antonio Saura i Manuel

Viola— una destacada presència a través dels colors dominants del negre i blanc. Amb el seu humor sempitern, Viola va definir Saura com "una barreja entre Stalin i Ignasi de Loiola". I Saura va destacar que Viola va ser "primer de tot bon pintor, essent també gran murri, imprevisible enginy i personatge entranyable". De la seva pintura en va parlar tota la crítica del moment amb gran devoció. El poeta i crític Joan Eduard

Cirlot va dir-ne, amb gran encert, que el seu gest és “afilat com un garfi de carnisser”. El grup El Paso va tenir l’obstinació de connectar la pintura espanyola amb els corrents pictòrics més renovadors del panorama internacional, i assumí un avantguardisme artístic indissociable del seu correlat moral i polític davant de la dictadura franquista. Viola, evocant el poeta Éluard, va dir, en el seu article “Anti-art”, de Papeles de Son Armadans, l’any 1959: “Som necessaris”. La consagració de la pintura espanyola a través del reconeixement del grup —Tàpies i altres informalistes— a Europa i als EUA no va trigar a arribar, amb exposicions al Guggenheim i al MoMA de Nova York.

Manuel Viola: *Ventana a la muerte*, 1967

VIOLA ABSTRACTE UNIVERSAL

Al començament de la dècada dels setanta, vist l’auge que prenia la pintura de Manuel Viola, Maurici d’Arquian, un important galerista belga, el va incorporar al grup d’artistes de la seva galeria, la Galerie Internationale d’Art Contemporain, amb seus a París, Brussel·les i Zuric. A Brussel·les va residir-hi uns vuit mesos, i hi va iniciar una etapa molt fecunda, amb dominació del color verd, el color de l’esperança. A París va triomfar com a pintor i escenògraf, i a Colònia (Alemanya) va exposar amb Lucio Fontana. El 1964 ho va fer al pavelló espanyol de la Biennal de Venècia; després, a Bilbao i Madrid, va

exposar les seves “Il·luminàries abstractes”. A “Conversa a El Escorial amb Manuel Viola”, a Jean-Luc de Rudder li va dir: “La meua recerca d’interrogants la dec segurament al surrealisme... L’actitud moral”. Viola va exposar a través de Víctor Bailo a la sala Libros de Saragossa, del 5 al 18 de març de 1966. Va ser la seva primera exposició individual a Saragossa, amb *El hidalgo* (1965) —en referència al senyor Quixot— a la portada del catàleg. Aquell any va pintar *España, aparta de mí este cáliz*, títol pres del poeta César Vallejo. De la seva visita a Saragossa, el professor José Camón Aznar va dir-ne: “Ara tenim Viola com un dels pintors abstractes universals”.

VIOLA, ENTRE L’AMÈRICA DEL SUD I ESPANYA

El temperament inquiet i inconformista de Manuel Viola el va fer estar en un moviment vital continu, de manera que, durant uns tres anys —entre 1967 i 1969— va viatjar a l’Amèrica del Sud, on residí temporalment al Perú, l’Equador, Xile i l’Argentina. També com a artista va necessitar nous impulsos creatius per estimular la seva

pintura; així, la nit anterior a la seva partida va pintar Homenaje a Che Guevara, esperonat per la tràgica mort del guerriller revolucionari, en la qual condensa —en un bigarrat collage— la suma de tots els seus viatges i vivències. Com ell mateix va dir, allà hi va anar a buscar l'ebullició que anunciava aquell continent. En la tradició pictòrica espanyola la calavera va ser l'objecte central de les vanitas, com a representant principal de la fragilitat i la brevetat de la vida, de la immanència de la mort. En Viola, el símbol de la calavera va prendre la mort, més que com a contrapunt de la vida, com a manera d'exorcitzar el seu fantasma després de viure l'experiència de ser guarit per un curandero. De fet, tot just retornat a Espanya, va pintar una gran tela, Memento mori (1969), amb una gran calavera i un paisatge abrupte, i altres obres, com els guaixos Paisaje y calavera (1969) i Presencia de la muerte (1969). I la lluminosa espurna de Rayos y truenos (1969).

Manuel Viola: *Isla de los muertos*, 1985

VIDA I MORT DE MANUEL VIOLA

En Manuel Viola s'hi uneix un relat vital, barreja de surrealisme, gitanisme i anarquisme, que desemboca en un ésser humà i sensible, eixelebrat i genial. En la seva obra mai no va traçar línies divisòries entre figuració i abstracció; per això mateix va començar com a poeta i va acabar sent pintor. Deutor dels seus orígens surrealistes i dels seus deu anys de combatent, la seva vida i la seva pintura traspuen una empremta explosiva i estellada, de nervadures poètiques i colors esquinçats, a manera de ràfegues de combat suspeses entre la llum i la foscor, entre la figura i allò informe, entre el blanc i el negre, sempre en la confluència d'allò somiat i el que s'ha viscut, ergo, en els límits del somni. Viola va assumir amb Rimbaud que “tot art autèntic és biografia”. *Isla de los muertos*

(1985) és un dels grans quadres de Manuel Viola, un dels seus brillants centelleigs tardans, i està considerat com la seva última gran obra, com el seu testament pictòric; un quadre inspirat en *Die Lebensinsel* (L'illa dels morts) del pintor simbolista Arnold Böckling, del qual Magí A. Cassanyes va dir: “És la condició extrahumana”. Aquest quadre participa en una seqüència que comença amb *Ventana a la muerte* (1967) i la sèrie de les calaveres; tots, inspirats en el sentiment metafísic de la fugacitat de la vida, el *tempus fugit*. Aquest quadre és, com va escriure Juan Manuel Bonet, un “d'aquests quadres que han de quedar, i que ara brillen, despullats ja de ganga”.

Programa d'activitats

VISITES COMENTADES

PER AL PÚBLIC EN GENERAL

Diumenges, 16 d'octubre, 13 de novembre, 11 de desembre i 15 de gener a les 11:30 h.

Preu: 4€ per persona (places limitades).

Requereix d'inscripció prèvia.

Durada: 1 hora.

PER A FAMÍLIES AMB NENS DE 3 A 10 ANYS

Diumenges, 20 de novembre i 22 de gener, a les 11:30 h

Preu: 4€ per persona (places limitades).

Requereix d'inscripció prèvia.

Durada: 1 hora i 30 minuts.

Inscripcions: Oficina de Turisme de Lleida (c.Major, 31 bis) de dilluns a divendres, de 10 a 14h i de 16 a 19h. Tel. 973 700 319 i correu electrònic infoturisme@paeria.es

PER A GRUPS

A concertar mitjançant inscripció prèvia. Durada:1 hora

Inscripcions: Museu d'Art Jaume Morera (c.Major,31) de dilluns a divendres, de 10 a 14h. tel. 973 700 419 i correu electrònic mbosch@paeria.cat

TALLER DE NADAL

Activitat adreçada a famílies amb nens i nenes a partir de 5 anys.

Dissabte 17 de desembre, a les 17.00 h i diumenge, 18 de desembre, a les 11:30h.

Preu: 5 € (places limitades).

Requereix d'inscripció prèvia.

Durada: 1 hora i 30 minuts.

Per a tots aquells que ho desitgin s'ofereixen gratuïtament, prèvia concertació horària, visites comentades per a grups.

Les reserves al taller i a les visites comentades es poden realitzar a través del telèfon 973 700 419, el correu electrònic mebosch@paeria.cat o directament al Museu d'Art Jaume Morera (c. Major 31, Edifici Casino).

Informació i horaris

Museu d'Art
Jaume Morera

Av. Blondel 40, baixos - 25002 Lleida - Tel. 973 700 419

mmorera@paeria.cat

www.paeria.cat/mmorera

<https://www.facebook.com/MuseuMoreraLleida>

<https://twitter.com/museumorera>

Horari

De dimarts a dissabte, d'11 a 14 h i de 17 a 20 h

Diumenges i festius, d'11 a 14 h

Dilluns tancat

Entrada gratuïta

